

одихать. А поночі знову встає, дрова розпалює і готує. А снідати бува й не снідає. Та й побігла на роботу. А ложки ми миемо, діти. І пасемо ми. Пригоним худобу і їсти готовим, бо мати ще і пізніше прийде» [12]. «Ходили на роботу кожен день. – згадує мешканка с. Журжинці на Черкащині Ганна Бражник, – Вдома хазяйнували діти... Біля мене дід з бабою жили. Ото я їм дитину віддавала, а сама на роботу» [7]. «На роботу розходимся, а дома залишалась баба, мати старенька. – згадує мешканка с. Мліїв О. Кравченко, – Ото вона помаленьку їсти зварить, ложки помие чи шо. А моя робота було – головне ходити на роботу. А ще підсобляла у городі, у господарстві убирать» [13].

Разом із тим у 30-х рр. ХХ ст. характер ставлення розподілу і виконання сімейних ролей і обов'язків у жіночому середовищі не був однорідним. Дистанція, яка спостерігалася не лише між дочками і їх матерями, свекрухами, але й між старшими і молодшими сестрами, обумовлювалася рівнем освіти, характером професійної зайнятості, громадським навантаженням, ідеологічним впливом епохи. У подружжях молодшого покоління, у значній мірі, втрачали чіткість межі внутрішньосімейного розподілу обов'язків. Він уже ґрунтувався не стільки на статево-вікових засадах, скільки на особистих якостях членів сім'ї і на мірі зайнятості їх у суспільному виробництві, навчанні, громадському житті тощо. Жінка, як і чоловік, працювала на виробництві, поповнюючи сімейний бюджет. Водночас вона переважно залишалася господинею дому. У зв'язку з цим і роль глави сім'ї, яка здебільшого традиційно зберігалася за чоловіками, часто була лише номінальна. Втім, жінки у багатьох випадках вже не володіли традиційно жіночими ремеслами – вишиванням, ткацтвом, прядінням, шиттям тощо. Ось як про це розповідають ті жінки, у яких на 1930-ті рр. припав юнацький вік: «Мати у нас вмiла і прости, і ткати. І нас вчила. Але я вмiла тільки тоненькі рушники на два-три підмішки» [14], «Як старші дівчата, то гарно вишивали. І мама гарно вишивала. А я вже не дуже. Не було коли» [15].

Більшовицька політика, спрямована на досягнення статевої рівності, внесла відчутні зміни у внутрішньосімейні відносини сільської родини. Зберігаючи принципи колишнього патріархального стилю взаємин, сім'я стрімко осучаснювалася. Завдяки залученню жінок до колгоспного виробництва, а також освітнім програмам, засобам масової комунікації, законодавству, принцип чоловічої і жіночої рівності ставав реальністю. Разом з тим у середині родини статеві ролі, в основному, залишилися традиційними. У результаті нові трудові та громадські завдання жінок, у сумі з сімейними обов'язками, створили для них додатковий тягар у повсякденному житті.

1. Минко В. «Ой, вербо, вербо...» // Колбуд. – 1936. – № 3.
2. Кравченко О. Вирощувати з жіночої молоді активних діячів соціалізму // Колгоспниця України. – 1935. – № 16.
3. Запис спогадів мешканки с. Некраїш Черняхівського р-ну, Житомирської обл. Остапчук (Сич) Ніни Харитонівни, 1912 р. н., від 5 липня 1997 р.
4. Арутюнян Ю.В. Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929–1957 гг. (Формирование кадров массовых квалификаций). – М., 1960.
5. Чирва С. Чесно працювати в колгоспах // Колгоспниця України. – 1940. – № 23–24.
6. Жінки Радянської України – активні будівники комуністичного суспільства. – К., 1971.
7. Запис спогадів мешканки с. Журжинці Лисянського р-ну, Черкаської обл. Бражник Ганни Євсейни, 1916 р. н., від 1–2 червня 2012 р.
8. Як ви перебудували роботу серед жінок // Колгоспниця України. – 1933. – № 15.

9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 6693.

10. Криворукова Ф. Стираються межі // Колгоспниця України. – 1935. – № 16.

11. Запис спогадів мешканки с. Журжинці Лисянського р-ну, Черкаської обл. Бабенко Тетяни Тимофіївни, 1925 р. н., від 2 червня 2012 р.

12. Запис спогадів мешканки с. Петрівська Гута Лисянського р-ну, Черкаської обл. Ємець Євгенії Іллівни, 1922 р. н., від 19 серпня 2012 р.

13. Запис спогадів мешканки с. Мліїв Городищенського р-ну, Черкаської обл. Кравченко Оксани Яківни, 1919 р. н., від 21 липня 2012 р.

14. Запис спогадів мешканки с. Журжинці Лисянського р-ну, Черкаської обл. Гавриленко Анастасії Улянівни, 1923 р. н., від 2 червня 2012 р.

15. Запис спогадів мешканки с. Петровська Гута Лисянського р-ну, Черкаської обл. Обелець Марії Тимофіївни, 1917 р. н., від 19 серпня 2012 р.

Novikova O.M. Soviet Ukraine Peasant-Woman in the system of family interactions in the 1930th. In the article is discussed the change of women role within the rural family relationships in the 1930th. The involvement of oral testimonies, archival materials and periodicals allowed to highlight the attempt to introduce the innovations in the traditional marital culture, inter-generational relationships.

Key words: family, wife, mother, husband, family division of labor

В. В. Гінда

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ ВБОЛІВАЛЬНИКІВ І СПОРТСМЕНІВ В ОКУПОВАНІЙ НАЦИСТАМИ УКРАЇНІ (1941–1944 рр.)

У статті вперше в українській історіографії зроблено спробу аналізу поведінки вболівальників та некомпетентності рефері під час спортивних змагань на окупованих українських територіях. Проаналізовано причини цих проблем і заходи, за допомогою яких спортивні чиновники намагалися їх вирішити.

Ключові слова: спорт, вболівальники, Україна, окупація, німецькі солдати, судді, футбол, бокс

Одними зі споконвічних проблем у спорті є поведінка вболівальників на стадіонах і так званий суддівський фактор. Актуальними вони залишаються і в наш час. Чого тільки варті масові безлади футбольних фанів, спровоковані в Сумах, Харкові, Житомирі вже в незалежній Україні. Причому необ'єктивне суддівство відоме практично всім спортсменам. Суддівська упередженість і суб'єктивізм особливо гостро відчуються в гімнастиці, фігурному катанні, а зумисні чи непрофесійні дії футбольних арбітрів чимало спеціалістів наразі вважають бичем сучасного українського футболу. Як не дивно, але ідентичні недоліки переслідували спорт і в окупованій Україні. Метою цієї статті є аналіз причин некультурної поведінки вболівальників і некомпетентності спортивних рефері, на основі матеріалів підкупаційної преси. Показати засоби, якими намагалися боротися з цим тогочасні спортивні функціонери.

Неспортивна поведінка спортсменів і вболівальників на стадіонах, яка виливалася в навмисну грубу гру, бійки між футболістами, жбурляння глядачами каміння у гравців (у боксі – травмонебезпечних предметів на ринг), дудіння різними інструментами, непристойні вигуки на адресу суддів, втручання в їхню роботу (часте явище підкупаційного боксу) та залажування – усе це супроводжувало змагання окупаційної доби. Скажімо, спортивний відділ одеського муніципалітету, через такі неадекватні дії вболівальників, навіть змушений був із метою безпеки, запрошувати на боксерські поєдинки підрозділи поліції та жандармерії [1].

Після захоплення території України військами Вермахту і встановлення «нового порядку» в багатьох регіонах, за згоди окупаційної влади та активності місце-

вих ентузіастів, відновилися спортивні змагання. Нерідко в них брали участь німецькі солдати, що викликало значну зацікавленість у місцевих любителів спорту, які вщерть заповнювали стадіони чи спортивні зали. Згодом регулярні чемпіонати, турніри, насамперед у футболі та боксі (найбільш популярні види спорту за окупації), оголили проблему суддівства та поведінки вболівальників. Задля її вирішення, спортивні чиновники вживали профілактичні заходи щодо виховування вболівальників та морального впливу на спортивних арбітрів.

«Минулого тижня говорив я з одним із учасників змагань „Дністр” – УССК (Львів) у Самборі, – писав у своїй статті «Як довго ще?» Новицький. – Мій співрозмовець не знаходив просто слів похвали для обох дружин за їх джентльменську гру, та за милу товариську атмосферу, яку зуміли створити на грищі суперники. Коли ж додати, що цю атмосферу закріплено на спільній вечірці, не здивує нікого, що один наш часопис зтитував репортаж із цих змагань словами: „Такого спорту хочемо!» В тиждень після цієї розмови мав я нагоду бачити реваншеві змагання УССК – „Дністр” у Львові. Після закінчення цієї акції на грищі міг я задати собі тільки одне запитання: невже на грищі грали ті самі люди, про яких не міг нахвалитися кілька днів раніше мій знайомий? – Те, що діялося на грищі у другій половині гри, заперечувало рішуче таку можливість, проте прізвиська змагунів виключали всякий сумнів – це були ті самі люди. Стверджую тільки, що атмосфера змагань – головню у другій половині – не мала нічого спільного ні з добрим ім’ям українських спортсменів, ні з товариським чинником, таким необхідним у теперішню пору. Постійні штурханці руками, „додаткові” копи по ногах суперника, що лишився при м’ячі, сварки, три контузії (травми – В. Г.), одна рукопашня і два вилучення – рішуче не те, чого ждали після „посту” кількасот глядачів» [2]. Така поведінка футболістів і вболівальників у Західній Україні не була чимось новим. У довоєнний період тут у схожому ключі проходила більшість поєдинків українських і польських команд.

Близькою до емоційного зриву була поведінка вболівальників на міжнародних футбольних матчах. Німецькі гравці, розраховуючи на легкі перемоги, наривалися на шалений опір місцевих команд та несамовиту обструкцію українських вболівальників, для яких на той момент це була чи не єдина можливість хоч у чомусь відчувати перевагу над окупантами. Нерідко така підтримка переростала в образи та непристойні вигуки українців на адресу окупантів, про що не раз писалося в тогочасних статтях на футбольну тематику.

Варто зазначити, що культура вболівання – це в основному емоції, переживання, що, як правило, важко контролюються людиною. Тому те, що вона ні в якому разі не сказала б у спокійному не збудженому стані, під час вболівання «виливається» на поверхню. Немаловажним фактором, звичайно, є присутність людини за таких обставин у натовпі. Відомий дослідник цього феномену Г. Лебон писав: «Які б не були індивіди, який би не був їхній спосіб життя, заняття, їхній характер або розум, одного їхнього перетворення в натовп досить для того, щоб у них утворився рід колективної душі, змушуючи їх почувати, думати та діяти інакше, ніж думав би, діяв і чувався кожен із них окремо» [3, 159].

Присутні на стадіоні військові або ж німецькі футболісти, практично не реагували на негативні вигуки глядачів, ймовірно, через незнання української мови. Відомий одеський спортсмен Ставський, аналізуючи поведінку вболівальників на матчах із румунськими військовими і професійними командами, писав: «Краще було б, якби одесит-вболівальник висловлював сим-

патії до своєї команди розумно. Пам’ятаю, під час перебування одеської збірної в Бухаресті, ми відчували необмежену симпатію і підбадьорювання всього багатотисячного стадіону дружними вигуками „Гай, Вікторія!» (команда Одеси тоді грала в формі „Вікторії»), радіючи хорошим комбінаціям, ударам, сейвам воротаря одеської команди. В одеської публіки зовсім інша „школа”: суперник не попав по воротах, упав – грім аплодисментів. Одесі забили гол – гробова тиша. Одесит спіткнувся – заглушливий свист на адресу гравця суперника, що стояв поблизу, або судді» [4].

Безкультурна поведінка глядачів на міжнародних матчах у спортивних залах чи майданчиках іноді провокувала і спортсменів. Тому нерідко такі протистояння супроводжувалися некоректною грою обох команд, що іноді переходила всі можливі межі. Зі слів капітана київського «Старту» М. Свиридовського, під час гри з німецьким «Флакельф» кияни в другому таймі, за рахунок 1:2 на користь німців, навмисно перебили коліно найкращому гравцю «Флакельфа», що викликало величезне невдоволення з боку німецьких уболівальників [5, 10зв.]. У свою чергу, окупаційна газета «Львівські вісті» писала, що в ході зустрічі львівської «Гарбарні» і «Вермахта» (1 листопада 1941 р.) вже німці, значно поступаючись у класі українцям, грали грубо, часто навмисно [6].

Оригінальним способом виявив своє невдоволення грубою грою одеської команди «Вікторія» та поганим суддівством тренер бухарестського «Ювентуса» Майор. 5 липня 1942 р., під час матчу, він вискочив на поле і побив суддю. Після цього інциденту, згідно з повідомленням «Одесской газеты», від 14 липня 1942 р., за розпорядженням правління румунського клубу, Майора 8 липня звільнили з посади тренера [7]. Матчі збірної Одеси та збірної Кишинева також іноді проходили під акомпанемент грубих порушень гравців обох команд, часто навмисних. При цьому судді демонстрували невміння адекватно реагувати на такі дії футболістів [8].

У пресі періодично з’являлися статті, де йшлося про непристойну поведінку вболівальників відносно суддів, що призводило до небажання останніх взагалі займатися цими справами. Аби якось зарадити цьому, керівництву футбольних команд пропонувалося проводити виховну роботу зі своїми прихильниками самотужки. «Легко виховати й глядачів, – писав Є. Тихоліз в одній із своїх статей. – Легко подбати і про те, щоб вони раз і назавсіді зрозуміли, що заплачена карта (квиток – В. Г.) вступу на змагання не дає нікому прав до невідповідної поведінки на змаганнях, а саме: до підбурювання власної дружини, до вбїгання на грище, до кидання образливих слів на адресу судді і т. д. Глядачі повинні зрозуміти, що суддя змагань – це не смітник, якого можна зовсім безкарно обкидати, чим захочете. Судді мають добру та не примушену волю безінтенсивно працювати в спорті, але коли ця праця перестає бути для них приємністю, а навпаки – дає прикрості, то швидко від неї відходять. Факт вже сьогодні загальновідомий, що кандидатів на суддів копаного м’яча важко знайти з причин вищеподаних і зовсім оправданих» [9].

Недостатня кількість кваліфікованих суддів та їх непрофесійність змусила Ланку судівництва запланувати проведення у Львові з 7 березня 1944 р. короткотермінових курсів (10 лекцій), під керівництвом В. Хошиминця, на які зобов’язувалися надіслати по 2 представники від кожного львівського клубу. Слухачі курсів, після завершення лекцій, склали іспит і отримували право судити краєві матчі. Впродовж другої половини березня планувалося організувати аналогічні заходи в Перемишлі, Тернополі, Станіславі та Дрогобичі [10].

Досить серйозними були покарання за непристойну поведінку серед гравців. Санкції та їх терміни спортивної владою практикувалися різні: від декількох днів до шести місяців дискваліфікації. Так, футболіст УСК «Ропник» (Борислав) М. Кизина за навмисний удар суперника був дискваліфікований на місяць. А. Бачинський, гравець команди УСК «Зоря» (Ходорів), за удар суперника без м'яча отримав тримісячну дискваліфікацію. М. Костику з УСК «Бескиди» (Надвірна) за неспортивну поведінку дискваліфікували на два тижні [10].

Незрозумілими, а іноді й безпристрасними були дії суддів деяких боксерських поєдинків у той час. Через їхні помилки постраждав боксер Савицький, який виграв начисто три раунди у важковаговика Кодюбенка 10 березня 1944 р. Декілька разів під час бою він притискав свого візаві до канатів і буквально знущався над ним, осипаючи затяжними серіями ударів. Всі присутні були впевнені в цілковитій перевазі Савицького, втім, рефері був іншої думки і оголосив нічию, що викликало гнів у публіки. Сам переможець, на знак протесту, не підійшов до судді, а відразу пішов до роздягальні. «Він не тільки переміг, а мав явну перевагу», – писалося в одному з післяматчевих звітів [11].

Галас газетярів і невдоволення вболівальників, зрештою, привели до того, що, спеціально з цього питання, скликали засідання головної суддівської колегії губернаторства «Трансністрія» (вищій спортивний апеляційний орган, рішення якого не підлягали оскарженню), яка відновила справедливість, присудивши перемогу Савицькому. У вердикті цієї інстанції значилося: «Вважати нічию невірною, оскільки обоє бокових суддів дали перемогу Савицькому, а думка рефері „нічия“, то перемога однозначно залишається на стороні Савицького. Рефері Піткевичу, за ігнорування думок бокових суддів, винесене останнє попередження, а секретарю Музалевському, за втручання в дії суддівської трійки, – догану» [11]. Також на засіданні було визнано недійсною перемогу Натоптаного над Пономаренком. Колегія постановила вважати бій таким, що завершився внічию [11].

Під час боїв із військовими, були випадки, коли після кількох пропущених ударів у голову, рефері пропонував українському боксеру здатися на милість німецького чи румунського спортсмена, що не дозволялося жодними правилами у світі. Ще задовго до цих казусів з боку боксерських рефері, на їхню слабку та некваліфіковану роботу звертав увагу спортивного керівництва міста знавець боксу Г. Черкасов. Відвідавши вечір боксу 7 жовтня 1943 р., він поділився своїми враженнями від суддівської роботи у статті «О боксе і боксерах»: «Однозначно очевидно, що судді такої кваліфікації, яку мають арбітри матчу, не можуть забезпечити якісного, нормального, а головне – безпристрасного суддівства. Відділу спорту Губернаторства і відділу спорту Муніципалітету потрібно серйозно подумати про створення авторитетної, кваліфікованої і безпристрасної суддівської колегії» [12]. Ймовірно, враховуючи часті грубі помилки суддівського корпусу, зауваження і пропозиції Г. Черкасова спортивні чиновники так і не врахували.

Вирішити вказані проблеми тогочасним спортивним керівникам не вдалося, хоч, як бачимо, вони намагалися боротися з негативними явищами, що мали місце у суддівському корпусі. В основному каралися за непристойну поведінку спортсмени (дискваліфікації футболістів) та судді. Досить поширена нині практика дискваліфікації стадіонів або заборона відвідувати вболівальниками матчів своїх улюблених, після влаштованих ними безладів, у період окупації не застосовувала-

ся. Адже однією з головних статей фінансування тогочасного спорту були надходження від продажу квитків глядачам. Тому відмовитись від цього, бодай на декілька тижнів, означало похитнути і без того слабе фінансове становище спортивних товариств. Розуміючи це, окупаційні спортивні інстанції пропонували товариствам самотужки вести виховну роботу зі своїми вболівальниками, а іноді запрошували на змагання поліцію або жандармерію.

1. *Одесская газета*. – 1943. – 28 ноября.
2. *Краківські вісті*. – 1944. – 31 травня.
3. Лебон Г. *Психология народов и масс*. – СПб., 1995.
4. *Одесская газета*. – 1943. – 18 октября.
5. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*, ф. 166, оп. 3, спр. 246.
6. *Львівські вісті*. – 1941. – 4 листопада.
7. *Одесская газета*. – 1942. – 14 июля.
8. *Одесская газета*. – 1942. – 24 мая.
9. *Краківські вісті*. – 1943. – 1 червня.
10. *Львівські вісті*. – 1944. – 4 лютого.
11. *Одесская газета*. – 1944. – 14 марта.
12. *Молва*. – Одеса, 1943. – 9 октября.

Ginda V.V. The Culture of fans and athletes behavior in Nazi-occupied Ukraine (the 1941–1944th). In the paper first in the Ukrainian historiography has been made the attempt to analyze the fans behavior and referees incompetence during the sport events in the occupied Ukrainian territory. Are analysed the reasons of these problems and the measures were taken by sports officials tried to solve them.

Key words: sports, fans, Ukraine, occupation, German soldiers, judges, soccer, boxing

А. П. Іржавська

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НАЦИСТСЬКОГО ФІЗИЧНОГО ТЕРОРУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У статті охарактеризовано особливі психологічні випробування, які випали на долю східних слов'ян у період нацистської окупації. Проаналізовано вплив політики нацистського фізичного терору на морально-психологічний стан населення, що спричинило колективну історичну травму, наслідком якої став посттравматичний синдром з усіма його негативними проявами.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистський фізичний терор, східні слов'яни, морально-психологічний стан

Наслідки Другої світової війни на десятки років наперед визначили складні та суперечливі процеси, що відчутно вплинули на психологію післявоєнних поколінь людей, перетворилися на невід'ємну складову сучасного життя. Особливі психологічні випробування випали на долю східнослов'янських етносів, які перебували на, окупованих ворогом, територіях. Досліджуючи цей аспект проблеми, автор ставить за мету виокремити основні негативні фактори впливу нацистського фізичного терору періоду Другої світової війни на загальний морально-психологічний стан східних слов'ян: приниження гідності людини, фізичні знущання, доведення до відчаю, доведення до самогубства, створення нестерпних умов існування, які призводили до перетворення людини на напівтварину, намагання викоринити рідну мову, знищення традицій, звичаїв і пам'яток культури; насадження німецької моделі культурного розвитку, неприйнятної для східних слов'ян, перетворення представників східнослов'янських народів на рабів Третього райху, вплив демонстрацій зв'язаних розправ над мирним населенням на морально-психологічний стан мешканців, окупованих нацистами, територій, антисоціальні заходи, спрямовані на макси-